



לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת חוקת, תשע"ה
מספר 1125בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

קשיי ההתבגרות – על ארבעה פסוקים ושני סיפורים בפרשה

יוסף פריאל

תלונות בני ישראל תופסות מקום מרכזי¹ הן לאחר יציאת מצרים (שמ' פרקים יד-יז) הן במדבר (במדבר פרקים יא-כה).²

בפרקים אלו בספר במדבר נזכרות כמה תלונות: המתאוונים (יא:א-ג), המתאוים (יא:ד ואילך), המרגלים (פרקים יג-יד), קרח (פרק יז); "אַתֶּם הִמַּתֶּם אֶת־עַם ה' (יז:ו), מי מריבה (פרק כ). ולדעת חז"ל, גם חטא בעל פעור (פרק כה) יסודו בתלונה על משה.³

בולטת העובדה שתלונות בני ישראל בספר שמות זכו למענה (קריעת הים, המים שהומתקו להם במרה, המן והשליו, המים מן הסלע ברפידים וההצלה מן העמלקים). בניגוד לאלה, התלונות הנזכרות בספר במדבר טומנות בחובן מגפות ומכות. ונשאל השאלה: מה יסוד ההבדלים ביניהן? נראה שהתשובה לשאלות הללו, שההבדל בתגובה הא-לוקית יסודו בצפייה שהעם יתבגר, שלא הרי עם עבדים שיצא מעבדות ארוכה כהרי עם שכבר חווה התגלות א-לוקית ובחירה ומתן תורה. מכאן כנראה נובעת התגובה הא-לוקית הקשה בסיפורי התלונה שבספר במדבר.

במאמר זה, נבקש לעסוק בשני סיפורים הבאים בפרשתנו שגם הם "סיפורי תלונה".

בפרק כ בספר "במדבר" מסופר על אירועי שנת הארבעים,⁴ ובפרשתנו, בהמשך פרק כא, מתוארים שני אירועים עוקבים שאירעו בניסן של שנת הארבעים ליציאת מצרים שהקשר ביניהם נראה כלא סביר. בראשית הפרק נאמר (במ' כא:א-ג):

וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרֹד⁵ יֹשֵׁב הַגִּבּוֹר פִּי פֶּאֶר יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים, וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁפֹּךְ מִמֶּנּוּ שָׂבִי.⁶ וַיִּדְרֹךְ יִשְׂרָאֵל נָדָר לֵה' וַיֹּאמֶר, אִם נָתַן תַּתֶּן אֶת הָעַם הַזֶּה בְּיַדִּי וְהִתְרַמַּתִּי אֶת עַרְיָהֶם. וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי וַיַּחַרֶם אֶתְהֶם וְאֶת עַרְיָהֶם, וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם חֶרְמָה.

* הרב ד"ר יוסף פריאל מרצה לתנ"ך בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, במכללת "אורות ישראל" ובמכללת "גבעת וושינגטון".

¹ ראו: י"צ מושקוביץ, "המשותף והמפריד בגלי התסיסה של בני ישראל במדבר", **תלפיות** ט (תשנ"ז), עמ' 61–65; גד אלדד, "ארבעים שנה אקוט בדור: לפשר תלונות בני ישראל במדבר", **מגדים** לג (תשס"א), עמ' 43–52.

² התלונות תופסות מקום מרכזי בספר, עד שאביה הכהן ("סדר ותוכן בספר במדבר", **מגדים** ט (תש"ן), עמ' 27–39 ועמ' 27) מציע לחלק את הספר שלא על פי הסדר הכרונולוגי: פרקים א-יח שנה שנייה, פרקים כ והלאה שנת ארבעים. לדעתו הספר מתחלק כך: ההכנות לכניסה לארץ (פרקים א-י); פרקי תלונה (פרקים יא-כ), פרקי התנחלות וסיום (פרק כו ואילך).

³ "תפשה [=ראש בית אב לשמעוני] בבלוריתה והביאה אצל משה. אמר לו: בן עמרם, זו אסורה או מותרת? ואם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך? נתעלמה ממנו הלכה. געו כולם בבכיה. והיינו דכתיב "והמה בכים פתח אהל מועד" (במ' כה:ו) " (סנהדרין פב ע"א).

⁴ ראו **סדר עולם רבה**, פרק ט.

⁵ אברבנאל מניח שמדובר בערד המוכרת לנו כערד המקראית, שיש בה ממצאים רבים מתקופת המלוכה המאוחרת. אולם מתוך סדר המלחמות הנזכרות בפרק עולה בסבירות רבה שערד זו היא חלק ממסלול בני ישראל בעבר הירדן, שהרי כבר קודם נאמר שהיו **בקדש** (במ' כ:א), ובהמשך נאמר "וישלח משה מלאכים **מקדש** אל מלך אדום" (במ' כ:יד), ומתרגם אונקלוס: "וישלח משה אזגדין **מרקם** לות מלכא דאדום". ואומר יוספוס (**קדמוניות היהודים**, ספר רביעי, עמ' 117 במהדורת שליט): "ובא אל מקום בארץ ערב שהערבים חשבוהו למטרופולין שלהם. לפנים נקרא **ערקא** ועכשיו שמו **פטרם**". לשיטה זו, סביר להניח

פשוט תענוג. אחרי סדרת תלונות וחוסר אונים, מתגלה עם שבפעם הראשונה בתולדותיו, שלושים ותשע שנים לאחר יציאת מצרים, פותר את בעיותיו בעצמו.

באו כנענים⁷ ויצאו למלחמה נגד העם, ובפעם הראשונה העם אינו מתלונן ואינו חסר אונים, אלא מתפלל, מקבל על עצמו נדר, יוצא למלחמה, מנצח ומחזיר את השבויים. ניתן לומר שסוף סוף התבגר העם. הדבר מובן, גם מאחר שמדובר בדור הבנים, לא בדור האבות שהלין את כל התלונות עד עתה. אולם הפתעה עצובה ממתנה לנו מיד (במ' כא: ד-ה):

וַיִּסְעוּ מֵהַר הָהָר דְרָף יָם סוֹף לְסֹבֵב אֶת אֶרֶץ אֲדוֹם, וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם בְּדֶרֶךְ. וַיְדַבֵּר הָעָם בְּאֱלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לֵּמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוֹת בְּמִדְבָּר, כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בְּלֶחֶם הַקֶּלֶל. וַיִּשְׁלַח ה' בָּעָם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרְפִים וַיִּנְשְׁכוּ אֶת הָעָם, וַיָּמָת עִם רַב מִיִּשְׂרָאֵל..

והשאלה גדולה: מדוע לאחר העצמה שהתגלתה בסיפור הקודם חוזר העם להתנהג בחוסר אונים? ניתן לומר בפשטות⁸ שאין כאן התבגרות. המלחמה ששבתה שבי חייבה את העם לפעול, אך דפוס המתלונן שריר וקיים. חושבני שהואיל והמהלך כלל סדרת פעולות שלא ראינו כמותן בעבר, שניתן בכל זאת לראות כאן התבגרות, והסיבה למשבר החדש נובעת משתי סיבות אפשריות.

הסיבה הראשונה. ייתכן שהעם הסתנוור מתפקודו, וציפה שה' "יעבוד אצלו". שמא אומר העם לעצמו: שיניתי את דרכי, התחלתי ליזום, ולמה ה' ממשיך לסובב אותי דרך ארץ אדום. חשבתי שעתה סוף סוף איכנס לארץ כשכר על תפקודי. גישה זו היא בטעות יסודה. ה' אינו עובד אצלנו. אמנם העם קיבל "נקודות זכות" על ההתבגרות המאוחרת, אך ה' יודע מה עוד יצטרך העם לעבור עד כניסתו לארץ ישראל.

הסיבה השנייה. ההתבגרות היא תהליך ארוך. העם התחיל בהתבגרותו, אך עדיין לא השלים אותה. אילו היה פונה אל ה' ושאל: מדוע אנו מסתובבים שוב? או מתפלל לה' שיבטל את ההסתובבות הזו, כמו שעשה בסיפור הקודם, נראה שהיה נענה, אך הוא חזר לדפוס התלונות המוכר, שנכשל שוב ושוב, ולכן ה' מכה אותו בנחשים. עם כל זאת, לאחר המשבר הנוכחי, העם המתבגר שב לאיתנו ועומד בגבורה בעוד שלוש מלחמות – סיחון, יעזר ועוג (פרק כא) – כך שניתן בוודאי לומר שהעם התבגר.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה

שמדובר במקום בעבר הירדן. בכתובת שנמצאה בארמון ברכנך במצרים המתארת את מסע שישק (מ"ב: יד) מופיע שם המקום ערד פעמיים באזור הנגב, ונראה שמדובר בשם של כמה אתרים באזורי מדבר בתקופת המקרא.

⁶ ומדוע פרצה המלחמה? כמה הסברים בדרך הדרש קיבץ א' שנדורפי במאמרו "מלחמות ישראל בכנעני מלך ערד", **ניצני ארץ יד** (תשס"א), עמ' 271-283.

⁷ חז"ל מזהים אותו גם עם עמלק. ראו: **במדבר רבה** (וילנא), פרשה יט, סימן כ; **תנחומא** לפרשה. הדבר מתחזק עקב הזכרת עמלק והכנענים יחד בסיפור המעפילים: "וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה" (במ' יד: מה). אך יש מי שזוהים אותו עם סיחון מלך חשבון (ר"ה ג ע"א). לפי זה, ייתכן שהמלחמה הנזכרת בהמשך הפרק (פסוק כג), שהוא פותח בה נגד ישראל, היא מלחמת נקם, אלא שגם זו לא עלתה לו. פתרון מדעי בן המאה הי"ג מציג חזקוני: "י"מ [=ויש סבירות שמדובר בו בעצמו] שפסוק זה מן הפסוקים חסרי תיבה. וכן הפירוש: 'וישמע הכנעני מלך ערד ועמלק ישב בארץ הנגב' וגו'. ומצינו במקום אחר ששניהם בשכונה אחת ובהסכמה אחת, כדכתיב 'והעמלקי והכנעני יושב בעמק' (במ' יד: כה). כי העמלקי והכנעני שם [בעמק] [לפניכם]; 'וירד העמלקי והכנעני' (במ' יד: מה)."

⁸ זאת על פי תלמידתי בשנת תשע"ה, טניה יסקוב.